

A polimorf „Szíve(s könyve)cske”

1 Bán Imre, Gábor Csilla, Holl Béla, Klaniczay Tibor, Knapp Éva, Laczházi Gyula, Zemplényi Ferenc s mások tollából.

2 A kifejezést irodalmi értelemben használom, bár hasonló jelentésben él a természettudományokban is, azaz a többalakúságra/többrétegűségre utalok.

E tanulmány címe akár egy természettudományi cikk elnevezése is lehetne, bár a legizmosabb szervünk kicsinyítő képzős alakjának használata ilyen tudományos kontextusban kétségtelenül helytelen. A céloom viszont most nem az, hogy anatómiai vagy fiziológiai leírást adjak az emberi test igen érdekes, a kutatók által már számtalanszor vizsgált szervéről, hanem hogy bebizonyítsam, nemcsak a modern magyar irodalom palettáján találjuk szembe magunkat olyan művekkel, melyek valamilyen szempontból a *kevert/határ/sokrétűség* kategóriába sorolhatóak. A címben szereplő jelzős szerkezet a barokk kor egyik legizgalmasabb művére utal, Hajnal Mátyás *Szíves könyvecskéjére*, mely már a saját korában is újszerű vállalkozásnak tűnt, mai szemmel viszont kétségkívül a régi magyar irodalom egyik gyöngyszeme. Számos tanulmány, interpretáció¹ született a műről, nem ismerek azonban olyan elemzést, mely a *Szíves könyvecske* polimorf² jellegére mutatna rá. Munkám erre a jelenségre fókuszál, természetesen figyelembe véve a szakirodalom által már vizsgált jegyeket is.

Miért is volt a kora barokk korban Hajnal Mátyás műve anakronisztikus jellegű, illetve melyek azok a jegyek, amelyek a könyv sajátos, művészi jellegére utalnak? A következőkben megpróbálom röviden összefoglalni a *Szíves könyvecske* többalakúságát, majd az egyes fejezetekben bővebben tárgyalom a megvizsgált jegyek szerepét és fontosságát az adott szövegcsoportban. A tanulmányom egyik célja, hogy felhívjam a figyelmet arra a tényre, hogy a szövegek kultúratudomány felőli megközelítését már érdemes volna a magyar irodalom kezdeteitől figyelemmel követni, és rámutatni azokra a jelenségekre, melyek a szövegek határjellegére utalnak, így számos régi magyar irodalmi mű kerülne újra górcső alá és kapna másfajta megvilágítást, ami az irodalomtörténet (illetve az irodalmi kánon) szempontjából is fontos előrelépés lenne. Ahhoz, hogy egy ilyen folyamat elinduljon, feltétlenül szükség van arra, hogy az irodalomtudományt (és ezen belül az irodalmi szövegeket) ne zárt rendszerként kezeljük, hanem egy állandó mozgásban levő, nyitott interdiszciplináris, intertextuális és intermediális közegeként. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a régi magyar irodalomban a szöveg „irodalmi” és „nem irodalmi” jellege nem különül el olyan mértékben egymástól, ahogyan ez a folyamat a későbbi korokban fokozatosan kialakul (pl. nemzeti irodalom), a mai értelemben vett irodalomtudomány pedig mindazt, amit a régi magyar irodalom normaként kezel, a kultúratudományok felől közelíti meg és értékeli át.

A sokrétű Szíves könyvecske

Hajnal Mátyás műve, a *Szíves könyvecske*³ (1629, 1642⁴) a kora barokk kor első jelentős (szépirodalmi) művei közé tartozik. Hajnalt általában Nyéki Vörös Mátyással együtt sorolják a barokk első szakaszába, mindketten a reneszánsz életeszmenyt túlhaladva alkotnak újat, a két szerző művei között azonban sok eltérés is mutatkozik. Míg Nyéki Vörös költői stílusa, műveinek hangulata általában patetikus, szenvedést és borzalmat kifejező, témája pedig tökéletesen tükrözi a barokk művekre oly jellemző „utolsó ítélet” alvilági képét, Hajnal egy teljesen más világot mutat be, amely élesen szembekerül Nyéki műveinek borongós hangulatával. A szakralitás mellett megjelenik a *profán jelleg*, a *négy végső dolog* közül éppen a negyedik, a mennyországba vezető út lehetősége válik központi témájává. A középkori misztika irracionálisítására törekszik,⁵ ezzel megteremtve egy sajátos barokk misztikát, mely nem mentes a vallásos hedonizmustól sem, s nemegyszer a mennyi boldogság eksztatikus képét tárja elénk. De Hajnal nemcsak a *tematika* és a *stílus* szempontjából alkotott újat, hanem a *műfajtság*, a *kompiláció* és *imitáció*, illetve a mai értelemben vett *intermedialitás* szempontjából is. A *Szíves könyvecske*t kevert műfajúsága révén az elsők között emlegethetjük a barokk műfaj-kontamináció képviselőjeként, a műben megjelenő intertextusok pedig egy új dimenziót nyitottak meg a korban az irodalom területén; ide sorolhatóak a könyvhöz függelékként csatolt művek is, melyek a szerző irodalmi kapcsolataira (imitáció és kompiláció) és céltudatos szerkesztési módjára utalnak (inventio poetica). A mű egyik legérdekesebb tulajdonsága, hogy intermedialis jellegű. A könyvben megjelenő emblémákat Antoine Wierix rézmetsző *Jézus szíve*-sorozata⁶ ihlette; a metszeteket a szerző hatsoros képössze-foglalóval egészítette ki, s további elmélkedésekkel és könyörgésekkel látta el, melyeket sajátos elrendezés szerint az egyes képekhez⁷ csatolt, ezáltal a mű eredeti műfaji (vallásos meditáció) sajátosságait felülmúlva egyedi műfaj-kontaminációt hozott létre (kép, epigramma, elmélkedések és könyörgések).

Hajnal Mátyás *Szíves könyvecske*jének sajátos jegyei:

1. Tematika és stílus (szakralitás és profanitás – vallás és erotika)
2. Műfaj-kontamináció (kép, vers – epigramma, elmélkedés, könyörgés – imádság, vallásos meditáció, himnusz, zsoltár, „*lcki comedia*”, „*isteni játék*”⁸)
3. Intertextualitás (imitáció és kompiláció – intertextusok, variánsok, fordítások)
4. Intermedialitás (emblematika-irodalom)

Tematika és stílus

Hajnal Mátyás könyve a barokk kor első szakaszában nem megszo-kott jelenség; témájával és kifinomult stílusával teljesen újszerűt alko-

3 Ez az eredeti cím rövidített változata, mely a korban a nép ajkán keringett, és ilyen formában hagyományozódott az utókorra is. Az eredeti cím: *Az Jézus Szívét Szerető Szíveknek Ajjtatos-gara Szíves Kepekkel Ki Formáltatott ... könyvecke...* Bécs. Az általam használt kiadások: Hajnal Mátyás: *Az Jézus szívét szerető szíveknek ajjtatoságára szíves képekkel kiformaltattott és azokrul való elmélkedésekkel és imádságokkal megmagyarázattott könyvecske*. K.M. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1932.; Ua., Budapest, Balassi Kiadó, 1992. Faksimile kiadás.

4 2., bővített kiadás – az eredeti mű ki-gészült még 2 to-vábbi rézkarral (Martin Baes képei), az emblémák száma 20 lett.

5 Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk*. Szeged, 1997, 318.

6 *Cor Jesu amanti sacrum*

7 Zemplényi Ferenc: *Egy magyar jezsuita emblematikus: Hajnal Mátyás*. In: Fabrínyi Tibor – Pál József (szerk.): *Ikönológia és műértelmezés II.*, JATE Press, Szeged, 1987, 145–146.

8 A szerző művének maga általi műfaji behatárolása.

9 Holl Béla: *Hajnal Mátvás elmélkedő könyvének versei*. ITK, 1970/4., 520.

10 A meditáció fogalmának irodalmi kontextusban történő magyarázatát Gábor Csilla tárgyalja. Vö. Gábor Csilla: *A meditáció a hitgyakorlásban és az irodalomban*. Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Cathologica Latina, Kolozsvár, 45/1., (2000), 135–143.

11 Bán Imre: *A barokk széppróza kezdetei*. In: Klaniczay Tibor (főszerk.): *A magyar irodalom története II.* (1600-tól 1772-ig). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 141–142.

12 Lacocque, André: *Sulamit (Énekek éneke)*. In: Ricoeur, Paul – Lacocque, André: *Bibliai gondolkodás*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003, 476–477.

13 Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk*. i. m., 345.

14 Laczházi Gyula: *Vanitas és memento mori*. In: Szegedy-Maszák Mihály (főszerk.): *A magyar irodalom története I (A kezdetektől 1800-ig)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008, 415.

tott: a szövegben megjelenő misztikus-erotikus célzások arra utalnak, hogy célja nem feltétlenül csak vallási jellegű volt, bár tudjuk, a könyvet Eszterházy Miklós nádor feleségének, Nyári Krisztinának szánta,⁹ akit korábban katolikus hitre térített. A középkori vallásos dogmatikát, az aszketikus életszemléletet felváltják a hedonisztikus elemek, melyek kétségkívül egy nyitottabb életfilozófiát tükröznek. A mennybe jutás pillanatának megragadása a cél, mely egy hosszú, kitaró felkészülést és folyamatot igényel. Tehát nem maga a mennyország víziója jelenik meg. Ezt a mennybe jutást viszont csak imádságok és belső meditációk segítségével lehet elérni, melyhez Hajnal meditációs¹⁰ könyve szolgál útmutatóként. A szakralitás itt kiegészül profán elemekkel, és ezt mindenképpen figyelembe kell vennünk az értelmezések során. Számos elemző nem tud túllépni a szöveg allegorikus magyarázatán, és így csonka értelmezések születnek. A „szerelmi stilsztika”, mely a mű egészét átjárja, kétségtelenül a bibliai *Énekek énekének* forró erotikáját tükrözi,¹¹ melynek értelmezésekor szintén ellentmondásos megoldások születtek, és szinte csodával határos, hogy a „puritán” nézetek ellenében a szövegnek mégis sikerült bekerülnie a bibliai kánon „listájába”.¹² Mindkét mű szubverzív olvasata teljesen új fényben világítja meg az adott szöveget és adja meg lehetséges magyarázatait. A téma, mely a *Szíves könyvecske* szövegének gerincét alkotja: Jézus megtisztítja a bűnös emberi szívet, hogy aztán az egyesüljön égi jegyesével. Jézus kopogtat a szív ajtaján, nyilakkal lövi, majd miután bebocsátást nyert, megtisztítja azt a bűnös vágyaktól, a bujaságtól, hogy ezek után a megtisztult lélek egyesülve Jézussal a mennyországba kerüljön. A vallás és az erotika kettős szála végigkíséri az egész művet, képei a bensőséges áhítatot éppolyan hitelesen adják át, mint az erotikus szimbólumokat rejtő misztikus sejtelmességet. A barokk kor első szakaszában csak elvétve találunk olyan műveket, melyekben a profán jellegű szerelmi-hedonisztikus vonal megjelenik (Hajnal imádságos könyve mellett pl. Gyöngyösinél).¹³

Műfaj-kontamináció

Hajnal Mátvás *Szíves könyvecskéjének* műfaji besorolása nem könnyű feladat, maga a szerző is játékot űz az olvasóval, amikor művét „*lelki comédiának*” és „*isteni játéknak*” nevezi, ami nem feltétlenül a műfajra utal (bár a szöveg modora kissé drámai jellegű), hanem inkább a szerkesztési módra, melyben szinte jelenetekre osztva egy drámai folyamathoz hasonló képsorozatot látunk kirajzolódni. Eközben pedig számos más műfajt is felsorol a könyvben (elmélkedések és könyörgések – imádságok, himnuszok, zsoltárok stb.). A *Szíves könyvecske vallásos meditáció*, amely az akkori Szent Ignác-féle jezsuita rendben meghonosodott tradíciókra épül,¹⁴ másrészt viszont az emblémák és hozzájuk írt hatsoros epigrammák, valamint az elmélkedések és a könyörgések az eredeti műfajt kiegészítik, s tel-

jesen újszerű műfaj-kontaminációt hoznak létre. Nem utolsósorban pedig a függelékben feltüntetett versek műfaji sokrétűsége is hozzájárul a könyv kevert műfajúságához („*áétatos Hymnusok, zsoltárok*”). Ez a függelék külön szerkezeti egységet alkot a könyvben, nagyrészt latin himnuszfordításokról van szó.¹⁵ A 18 fejezet (elmélkedés) élén egy-egy *emléma* áll,¹⁶ a szerző mindegyiket hatsoros epigrammával látja el (a kép jelentését foglalja össze), mindezt három „*puntban*” kifejezett *elmélkedés* és végül egy *könyörgés* követi (ez gyakran konkrét imádsággal végződik – „*Mi Atyánk, Üdvöz légy, Mária*”), miközben a *függelékben* további műfajokkal találkozunk. A „jelene- teket” a szerző ezek alapján egy sajátos elképzelés szerint egységbe osztja a profán irodalomban használt *inventio poetica* eljárása szerint. A mű szépen tükrözi a műfajok kontaminációjának barokk eljárását (ami a barokk kor későbbi szakaszaiban gyakori jelenség volt). Hajnal saját hatsoros magyarázatot ad a képekhez, viszont eredeti címüket (az inscriptiókat) elhagyja. Minden kép felett ugyanazt a megjegyzést tartja meg (*Jesus Urunk Szívéről*). Ez az eljárás újdonságnak számított a kor irodalmi emblematikájában. Az elmélkedések, a meditációk folyamatának középpontjában a *megtérés* elérésére való törekvés áll, megtalálni a lélek Istenhez vezető útját (pl. az első kiadás tizennyolcadik, azaz utolsó fejezetében olvashatjuk a képhez tartozó epigrammában a lelki megtisztulás gyümölcsét, „*Az Isten malasztjának mennyei boldogsággal való fizetését*”):

*Oh boldog szeretet sorsa
Kinek ennyi öröm jussa
Után leszen ily végben,
Mert királlyá választatik
S pálmával koronáztatik
Az örök dicsőségben.*¹⁷

Intertextualitás

Az *intertextualitás* fogalma nemcsak a posztmodern irodalomra érvényes, már a kezdetektől fogva irodalmunk speciális jellemzője volt, koronként, kultúránként kisebb-nagyobb mértékben módosult a funkciója. A *szövegköziség*, a *szövegek közöttisége*¹⁸ a régi magyar irodalom egyik közkedvelt technikája, és bár a fogalmat sokkal később vezették be (Kristeva), a jelenség a kezdetektől megvan irodalmunkban. A régi magyar irodalomban az intertextualitás két fajtájáról beszélhetünk: ez a *kompiláció* és az *imitáció*.¹⁹ Ezek bizonyos mértékben egymástól különböző rokon jelenségek. A *kompiláció* esetében a két rokon szöveg közötti kompilációs technikák érvényesülésén, a szöveg átstrukturálásának módján van a hangsúly, s ennek eredményeként a megváltozott jelentésen. Az *imitáció* esetében a hangsúly éppen az imitált szöveg új kontextusba való helyezésében, új megközelítésében van (a változás elsősorban stílusbeli). Az előző a régi magyar irodalomban főként a közköltészet darabjaiban vizs-

15 19 verset tartalmaz. Holl Béla foglalkozik bővebben ezzel a témával.

16 Az 1642-es kiadásban már 20 emléma van. Az egyik kép (7.) elvesztett.

17 Hajnal Mátyás: *Szíves könyvecske*. K.M. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1932, 110.

18 <http://enciklopedia.fazekas.hu/retorika/Intertextualitas.htm>, 2011.02.10.

19 Hargittay Emil: *A régi magyarországi irodalom jellege (decem rationes)*. In: Hargittay Emil (szerk.): *Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*. Universitas Kiadó, Budapest, 83–84.

20 Bővebben lásd Csörsz Rumen István: *Szöveg szöveg hátán. A magyar közköltészet variációs rendszere 1700–1840-ig.* Argumentum Kiadó, Budapest, (Irodalomtörténeti Füzetek), 2009.

21 Hargittay Emil: *A régi magyarországi...*, i. m., uo.

22 Holl Béla: *Hajnal Mátyás...*, i. m., 522–524.

23 Uo., 524.

24 Uo., 525.

25 Hajnal Mátyás: *Szíves könyvecské...*, i. m., 103.

26 Lacocque, André: *Sulamit...*, i. m., 512.

gálható,²⁰ a szövegek nagy része szóban vagy írásban terjedt és variálódott, és így jegyezték fel őket a különböző énekeskönyveinkben, de ide sorolhatjuk pl. Esterházy Pál vagy Kelemen Didák néhány művét is; az utóbbi kategóriához jó példaként szolgálnak Rimay János Balassi-imitációi.²¹

Hajnal Mátyás *Szíves könyvecskéjében* mindkét jelenségre találunk példát. A kompiláció nagyobb számban fordul elő a könyvben, ezzel bővebben Holl Béla foglalkozik tanulmányában,²² rámutatva, hogy Hajnal az elmélkedések írásakor különböző idézeteket használt, melyeket saját maga fordított le latin énekekből, vett át korábbi vagy egykorú forrásokból vagy kölcsönzött a Bibliából (*Énekek éneke, zsoltárok*). Ezeket a szövegben jelölte is (kurzív betű, jelzet). Holl arra következtet, hogy az elmélkedések kinyomtatása után került sor a függelékben lévő szövegek teljes lefordítására, illetve „átsimítására”. A függelékben a 19 ének közt 5 olyan van, amely korábbi vagy egykorú szerzőktől került bele, ezek különböző szövegvariánsok; a legérdekesebb talán a korban legtöbbször másolt (Balassinál is ismert) darab, a *Bocsásd meg Uristen ifjúságomnak vétkét* (11. sz.), mely Eckhardt Sándor szerint Hajnal változatában a leghitelesebb.²³

Ami számomra érdekesebb, az éppen az *imitáció* kérdése. Hajnal *Szíves könyvecskéjének* alap-motívumrendszere, az emblémák funkciójának kiteljesedése a bibliai *Énekek éneke* ismerete nélkül hiányos volna. A kompiláció technikájának szintjén is beszélnünk kell szövegközi viszonyról a két korpusz esetében, ez a mi esetünkben viszont nem elégséges. A tanulmányom elején már említett szakralitás és profanitás kérdésköre (és ezek összekapcsolása!) éppen erre a motívumrendszerre épül. Az *Énekek éneke* szerelmi stilisztikája áthatja Hajnal Mátyás egész könyvét, ez egyrészt a szöveg szintjén jelenik meg, idézetek, átvett kifejezések, szavak formájában (pl. *lelki jegyes, lelki menyasszony, szívnek édessége, mézízű édesség, angyalok víg öröme* stb.²⁴), amit az olvasó rögtön felismer, hiszen a szerző az idézetre lapszéli jelzettel utal, valamint dőlt betűvel. Pl. *„Kényszeretel titeket. Jerusalemnnek leányi, a vadkecskékre és a mezei szarvasokra, hogy fel ne költsétek, se fel ne serkentsétek az én szeretőmet.”* (Cant 2. v. 7.)²⁵. A rejtett misztikus-erotikus célzások viszont már nemcsak egy kompilációs technikát sejtetnek. Az *Énekek éneke* menyasszonya és vőlegénye, a lángoló szív szimbóluma (ami akár fallikus szimbólum is lehet²⁶), az eksztatikus egyesülés, a természeti motívumok, Jákob létrája, a kert és az ajtó metafora – és még sorolhatnám – fontos jelképe a *Szíves könyvecské* „drámai jeleneteinek” és az emblémák, a történet feloldásának is. Ha csak a képeket veszi a kezébe az olvasó, és a szöveget nem ismeri, amennyiben a Bibliában egy kicsit is jártas, és olvasta az *Énekek énekét*, máris felismeri a hasonlóságot (pl. a lángoló szív, Jézus a szív ajtaján kopogtat, tüzes nyilakkal ostromolja a szívet a bebocsátás elérése végett stb.). Nézzünk egy konkrét képleírást, a 3. fejezetben:

*Jézus szív ajtaján zörget,
Hallgat és titkon fülelget*

Városi búvár (GPS), 2010, Transart Communication, Érsekújvár. Fotó: Tóth Lehel

27 Hajnal Mátvás:
Szíves könyvecské..., i.m. 36.

28 Uo., 40., negyedik elmélkedés.

29 Szajbély Mihály:
Intermediális randevúk a 19. században. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2008, 9.

*Az szív feleletire.
Kelj fel és nyitsd meg ajtódat,
Készülj s ékesítsd magadat
Mátkád jövetelire.*²⁷

Ezt a következő oldalon kiegészíti a Bibliából vett idézet:

„Nyisd meg nékem, én húgom, én szeretóm, én galambom, én szeplőtelenem, mert rakva a fejem harmattal és a fodorétott hajam éjjeli cseppekkel (Cant. 5. v. 7.).

Míg az *Énekek énekében* a vőlegény távozik, miután a menyasszony habozik, a *Szíves könyvecskében* az égi jegyes addig ostromolja a lángoló szívet, míg bebocsátást nem nyer.

*Elég Jézus, megsebhettél,
Elég, mert mind általvertél
Már tüzes nyiladdal.
Távol jár itt a bujaság,
Mert mennyei kívánság
Ég nagy lángolásokkal.*²⁸

A várakozás, a szív ostromlása, az oda való behatolás és maga az egyesülés folyamata mind a kettős értelmezés lehetőségét kínálja. Érdekes megfigyelni, hogy a szerző milyen tudatosan szerkeszti és építi fel szövegrendszerét, polifóniába egyesítve a vallásos és erotikus szimbólumokat. Hajnal valószínűleg tudatosan törekedett arra, hogy mindkét stílusvilágot összeolvastva csupán sejtesse a mű hedonisztikus vonulatát, de ez azok számára, akik ismerői az *Énekek éneke* történetének és allegorikus értelmezése mellett a nonfiguratív jelentésére is nyitottak, azoknak a *Szíves könyvecské* vallási meditációi nem egyetlen értelmezési lehetőséget nyújtanak. Persze itt azt is érdemes lenne megvizsgálni, hogy a mű születésének idején milyen olvasata lehetett ennek az áhítatos „könyvecskének”, és mennyire ismerhették fel benne a vallásos hedonizmus vonulatát.

Intermedialitás

A következő fejezet szorosan összekapcsolódik az előzőekkel, első sorban az intertextualitás témakörével, így több olyan jelenség kerül majd szóba, amit már tárgyaltam, és itt csak röviden említek meg. A *Szíves könyvecské* egyik, talán legérdekesebb jegye az *intermedialitás*. A fogalom maga szintén nem volt ismeretes a régi magyar irodalomban, viszont a jelenség annál inkább. A korban elterjedt vásári képmutogatások, az emblémák elterjedése fokozatosan egy képi fordulathoz vezetett, melyet Szajbély Mihály a 19. századra datált,²⁹ de mint látjuk, a folyamat sokkal korábban elkezdődött. Ahogyan a tanulmányom elején is megjegyeztem, a régi magyar irodalomban még nem beszélhetünk elkülönült tudományterületekről, az áthajlások, a mű intermedialis jellege természetes jelenségnek számított. Az emberek, miközben szöveget olvastak, megtanultak képeket is olvasni, vagy a képek alapján történetet generálni (képmutogatók).

Később, a 19. században ez a folyamat újra megindult, persze más jelleget öltve.

A 16–18. századi irodalmi emblematika egy sajátos és nagyon izgalmas kutatási területet kínál a mai olvasó, kutató számára. A *Szíves könyvecske* műfaji sokrétősége (kép–epigramma) alapján szintén besorolható az irodalmi emblematika műfajai közé, Hajnal műve a késő reneszánsz emblémadvatjához kapcsolódik,³⁰ miközben a jezsuita emblematika³¹ tipikus és korai példája.³² A könyvben megjelenő emblémák egységet alkotva képezik a mű gerincét: a szerző sajátos logika alapján helyezte el a képeket és a hozzájuk tartozó szövegeket (nem tartotta meg a képek eredeti sorrendjét). Ezt a folyamatot három lépcsőfok előzte meg: 1. Hajnal megtalálta a képsorozatot („képárosoknál”), 2. Meditációkat írt hozzá és hatsoros képleírásokat (fontos szerepe van a kompilációnak és az imitációnak), 3. Függelékkel látta el (fordítások). Majd a második kiadásban, 1642-ben a 18 embléma (rézkarc) még kettővel kiegészült. Az embléma-sorozat alapvető témája a *szív motívum*. A szív a kora barokk korban még nem pusztán jelképet jelentett, hanem érzelemközpontot is. Az orvostudomány ekkoriban még nem ismerte az agy funkcióit, tehát a minden érzelemért felelős szervnek a szívet tartották,³³ és összeköttették a lelki étellel. Ma már tudjuk, hogy a szív csak metaforikusan utal az érzelmekre.³⁴ Valamint a szív³⁵ az a motívum, amelyben mindmáig összekapcsolódik a *vallásos és a szerelmi szimbolika*. Erre építi fel Hajnal az egész könyvének motívumrendszerét. A képek funkciója ebben a korban egyrészt a látványkeltés volt, másrészt pedig éppen az, hogy fejtőre készítse a nézőt-olvasót és foglalkoztassa intellektusát. Mindez Hajnálnál kiegészül egy teljes meditációs sorozattal, melynek célja, hogy misztikus látomásba ragadja az olvasót³⁶ és elindítson benne egy sajátos lelki folyamatot.³⁷

Befejezés

Tanulmányom célja nem az volt, hogy teljes áttekintést nyújtsak Hajnal Mátyás *Szíves könyvecskéjének* interpretációiból, hanem hogy kiemeljem a mű azon jegyeit, melyek alapján a barokk kor első szakaszában és egyáltalán a régi magyar irodalomban a Hajnal-könyv kiemelkedő pozícióba került. Egy olyan szövegvilágról és kötetkompozícióról van szó, mely akár a posztmodern irodalomban is megtalálná helyét, és érdemesnek tartom foglalkozni vele a modern értelemben vett kultúratudományok szemszögéből is. Az intermedialitás, az intertextualitás kérdése, ahogyan a műfajok vagy a témák kontaminációja is aktuális kérdéskör, s mint látjuk, a kezdetektől jellemzője irodalmunkat. Az irodalmi kánon mozgásának szempontjából szükséges volna elindítani egy olyan folyamatot, mely nemcsak a 19. századtól kezdi vizsgálni az egyes irodalmi sajátosságokat (kevert/határ/sokrétégység), hanem már a régi magyar irodalmi szövegekben is.

30 Holl Béla: *Hajnal Mátyás...*, i. m., 519.

31 Az embléma a jezsuita propaganda kedvelt eszköze volt. Vö. Zemplényi Ferenc: *Egy magyar jezsuita emblemátika...*, i. m., 146.

32 Knapp Éva: *Irodalmi emblemátika Magyarországon a XVI–XVIII. században*. Universitas Kiadó, Budapest, 2003, 103.

33 Egészen a vérkeringést felfedező Harvey megjelenéséig – a 17. század végéig.

34 Laczházi Gyula: *Vanitas és memento mori* i. m., 415.

35 Mandorla-alak-ként ábrázolják.

36 Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk*. i. m., 315.

37 Hajnal művének emblematikájával bővebben Zemplényi foglalkozik.